

М. П. КУРИЛО. ПРОЦЕДУРИ ДОКАЗУВАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ, ГОСПОДАРСЬКОМУ ТА АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ : ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Кожна сфера людських стосунків, у якій має місце конфлікт, що потребує судового вирішення, безумовно, пов'язується з наданням суду доказів та посиланням на них, оскільки лише на цій підставі можливе аргументування подій чи зіставлення позицій. Отже, докази в загальному розумінні - це все те, чим ми оперуємо щодо тих чи інших подій, дій чи обставин, з метою переконання іншої сторони в наявності свого права чи заперечення такого права в інших осіб.

Незважаючи на те, що законодавець визначив поняття доказів, закріпивши його дефініцію в законі, ця фундаментальна процесуальна категорія залишається предметом дискусій і вимагає глибокого дослідження та наукового обґрунтування.

Уперше на поняття доказів звернули увагу вчені-процесуалісти другої половини ХІХ століття, коли в Російській імперії у 1864 році було проведено судово-правову реформу і прийнято Статут цивільного судочинства та Статут кримінального судочинства .

За радянських часів поняття доказів розглядалося з позицій матеріалістичної теорії права, за якою докази не є засобами переконання суду, а є засобами досягнення істини у справі. У цьому зв'язку С.Н. Абрамов зазначав, що докази - це засоби, які використовує суд для встановлення матеріальної істини. К.С. Юдельсон також стверджував, що під доказами необхідно розуміти засоби і способи для встановлення об'єктивної істини. Водночас такі наукові підходи до визначення поняття доказів не знайшли закріплення в Основах цивільного судочинства Союзу РСР та союзних республік, прийнятих у 1961 році (далі - Основи). Так, ст. 17 Основ передбачала, що доказами в цивільній справі є будь-які фактичні дані.

Ця позиція дістала відображення в Цивільному процесуальному кодексі 1963 року і була трансформована в усі чинні процесуальні кодекси.

Так, відповідно до ст. 57 ЦПК України «доказами є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін та інші обставини, які мають значення для вирішення справи».

Згідно зі ст. 69 Кодексу адміністративного судочинства України доказами в адміністративному судочинстві є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення осіб, які беруть участь у справі, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються судом на підставі пояснень сторін, третіх осіб та їхніх представників, показань свідків, письмових речових доказів, висновків експертів.

Аналогічне поняття доказів дається і в кримінальному та господарському судочинстві (ст. 65 КПК, 32 ГПК).

Таким чином, законодавець, незалежно від процесуальних галузей права, під доказами розуміє будь-які факти, на підставі яких суд установлює наявність або відсутність обставин, якими обґрунтовується чи заперечується відповідно позиція позивача чи відповідача. Безумовно, такі визначення поняття є надто загальними для розуміння сутності доказів та доказування в судових процесах, оскільки це визначення чітко не розкриває поняття доказів, їх зміст, належний характер та допустимість доказів за їх змістом, формою, часом надання, видами тощо. Ці та інші питання дають підстави говорити не просто про інститут доказів та доказування, а про цілий процесуальний напрям - «доказове право».

С.Я. Фурса і Т.В. Цюра вважають, що такий напрям дослідження є досить перспективним, але ставлять під сумнів саму назву такого напрямку, оскільки в цивільній справі «виникатиме обов'язок доказування, а не право».

Ми можемо погодитися з такою позицією, оскільки позивач звертається до суду добровільно, використовуючи своє право на звернення до суду з метою захисту своїх порушених прав, свобод чи інтересів. При цьому сторони на власний розсуд розпоряджаються своїми правами щодо предмета спору (ч. 2 ст. 11 ЦПК ст. 2 ГПК, ч. 3 ст. 4 КАС). Але в подальшому ч. 3 ст. 10 ЦПК вже посилює обов'язок із доказування, зазначаючи, що кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається (ч. 3 ст. 10 ЦПК). Водночас ч. 1 ст. 60 ЦПК України вже жорстко вимагає від кожної зі сторін обов'язкового доведення тих обставин, на які вони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень. Господарський процесуальний кодекс більш виражено ставиться до обов'язку доказування. Так, відповідно до ст. 33 ГПК «кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень». Аналогічно трактує обов'язок доказування і ч. 1 ст. 71 КАС України.

Таким чином, поняття доказів і обов'язки по доказуванню в усіх трьох процесуальних галузях права є схожими.

Водночас Є.Д. Лук'янчиков та В.П. Євтушок зазначають, що поняття «докази» за своїм змістом відповідає терміну «інформація». Ми погоджуємося з цією позицією, оскільки під поняттям доказів розуміємо не відокремлену одиницю інформації, якою є кожен доказ, а загальну сукупність носіїв інформації. Разом з тим кожен факт може бути доведений за допомогою засобів доказування. Перелік таких засобів закріплено законодавцем у ч. 2 ст. 57 ЦПК України. До них належать: а) пояснення сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків; б) показання свідків; в) письмові докази, речові докази, зокрема звуко- і відеозаписи; г) висновки експертиз. Ідентично її перелічує і закріплює засоби доказування і ч. 1 ст. 69 КАС України. У Господарському процесуальному кодексі з урахуванням особливостей господарських справ засобами доказування визнаються пояснення представників, письмові та речові докази та висновки судових експертиз (ст. 32 ГПК).

Таким чином, доказування в усіх процесуальних галузях права здійснюється за допомогою однакової конструкції засобів доказування. При цьому такий перелік засобів доказування не підлягає розширеному тлумаченню.

Кожен із засобів доказування вже своєю назвою інформує про природу отримання доказової інформації. Так, говорячи про спір, ми визначаємо, що його складовими є: а) передумови спору; б) сам спір; в) закінчення спору; г) ті наслідки, які мали місце внаслідок спору. Якщо ж йдеться про свідків, то треба розуміти, що ці особи або пов'язані з підставами виникнення спору, або були свідками такого спору і володіють інформацією, яка може стосуватися справи. Якщо ж свідок, даючи показання, не може повідомити джерело інформації, то його показання не набудуть статусу доказів. Отже, показання сторін та показання свідків за своєю природою є першоджерелом у доказуванні.

Письмові й речові докази можуть мати місце лише тоді, коли інформація, яку вони містять, є: а) належною та б) допустимою. Вважаємо за необхідне наголосити на тому, що на сучасному етапі письмові докази, крім паперової форми, можуть бути представлені в електронному вигляді. Але, за словами Т.В. Рудої Т.В., «в ЦПК відсутня вказівка на віднесення електронних документів до письмових доказів, не врегульовано порядок дослідження і оцінки електронних доказів у суді, що ускладнює їх використання в процесі».

Якщо ж йдеться про експертизи, то зауважимо, що це докази, які є неприродними, оскільки формуються спеціально на замовлення чи виконання ухвали суду або створюються на основі наукових знань спеціалістом.

Отже, можна стверджувати, що «доказами в будь-якій галузі процесуального права є доказова інформація, яка стосується предмета доказування і міститься в засобах доказування».

На етапі судового доказування позиції позивача й відповідача урівнюються, оскільки сторони в усіх видах судових процесів мають рівні процесуальні права та обов'язки (ч. 1 ст.31 ЦПК, ч.1 ст. 49 КАС, ч. 1 ст. 22 ГПК).

Водночас позивач, надавши докази суду і вважаючи, що його позиція є правовою, активно контролює процесуальні дії відповідача з точки зору надання останнім заперечень на позов та доказів на підтвердження своєї правоти і за допомогою питань уточнювального характеру, своїх заперечень, питань, пов'язаних зі змістом доказів, заявлення клопотань продовжує вдосконалювати свою правову позицію. Відповідач цілеспрямовано протидіє як доказам, які надав позивач, так і предмету спору, природійого виникнення, обґрунтовуючи свою позицію як правову, навіть за відсутності в нього доказів.

Іншим учасником судового процесу є треті особи, які не заявляють вимог на предмет спору. Вони можуть брати участь у процесі на стороні позивачів чи відповідачів, проте така участь має здебільшого пасивний

характер. Активність цих суб'єктів має місце лише під час їх пояснень, у яких треті особи, як правило, описують певні дії чи події за участю сторін, висловлюючи особисту позицію щодо предмета спору. Така їх поведінка зумовлюється відсутністю заінтересованості щодо предмета спору. Для них судовий процес часто має інформаційний характер. У таких випадках вони не бажають з'являтися в судові засідання, направляючи до суду заяви про розгляд справ за їх відсутності. Така ситуація має місце в усіх судових процесах незалежно від їх юрисдикційної приналежності.

Прикладом цього може бути справа № 5021/992/12, розглянута колегією суддів Харківського апеляційного господарського суду 18.12.2012 за скаргою фізичної особи-підприємця Аліфанової Тетяни Миколаївни на рішення Господарського суду Сумської області від 26.09.2012р. за позовом Публічного акціонерного товариства "Компанія "Райз", м.Київ до Фізичної особи-підприємця Аліфанової Тетяни Миколаївни, смт. Степанівна Сумського району Сумської області.

У своїй постанові від 18 грудня 2012 р. апеляційний суд зазначив: «виходячи з того, що явка сторін не визнавалася обов'язковою судом апеляційної інстанції, а участь в засіданні суду (як і інші права, передбачені статті 22 ГПК України) є правом, а не обов'язком сторони, колегія суддів вважає за можливе розглянути справу без участі представників позивача за первісним позовом та третіх осіб за наявними у ній матеріалами» .

Така ж ситуація мала місце і під час розгляду цим же судом апеляційної скарги Приватного підприємства «Дружба 6» на рішення Господарського суду Сумської області від 20.12.2012р., де треті особи також не заявляють самостійних вимог на предмет спору. Аналогічні ситуації спостерігаємо і в постановою справах № 1109/10106/12, № 2/0301/71 /2012 , № 905/2828/13 , № 5015/801/12 тощо.

Проте існують треті особи, які заявляють вимоги на предмет спору. Такі випадки є поодинокими і пов'язані, як правило, з діями сторін, які стосуються майна третіх осіб, про що останні можуть і не знати.

Так, Ковпаківський районний суд м. Суми, розглядаючи позов П. В. до Сумської міської ради про визнання позивача правонаступником щодо будівель і землі, змушений був об'єднати і розглянути в одному провадженні позов третьої особи - Сумського міського об'єднання громадян «Вікторія», яке подало позов про відмову у встановленні правонаступництва П. В. на будівлі і землю.

Безумовно, усі ці суб'єкти доказового процесу переслідують виключно свої інтереси. Сторони, їхні представники на основі предмета спору виокремлюють кожен юридично значущий факт, доносячи його зміст до суду, оскільки кожен з них може впливати на кінцевий результат, тобто те благо, яке є кінцевим продуктом всієї процесуальної діяльності й доказового процесу зокрема. На підставі кожного із цих юридичнозначущих фактів сторони вибудовують певну системно-доказову логічність. Такий процес доказування характерний для всіх процесуальних галузей права без винятку.

Інтерес у доказуванні можна класифікувати на загальний і локальний. Загальний інтерес - це процесуальна категорія, з якою сторони пов'язують кінцевий процесуальний результат, тобто те благо, яке буде зазначено в резолютивній частині рішення суду.

Локальний інтерес - пов'язується лише з певною процесуальною дією, після закінчення якої інтерес змінюється на наступний і пов'язується з іншою процесуальною дією. У такому змінному процесі локальних інтересів полягає механізм змагальності сторін, який має місце в кожній із процесуальних галузей права. Таким чином, ми вважаємо, що центр у доказуванні повинен бути зміщений у бік суб'єктів доказування, оскільки така процесуальна діяльність суб'єктів доказового процесу здебільшого, на думку Д.М. Чечот, утворюється через поступальний процесуальний розвиток правовідносин.

Так, процес доказування, у якому беруть участь сторони, треті особи та їхні представники, з одного боку, та суд, перед яким такий процес відбувається, з іншого боку, створюють процесуальну форму судових процесів, у межах якої відбувається не лише перелік доказів із розкриттям їх змісту, а й реалізується суть доказування - зіставлення змісту доказів, аргументація певних їх положень, трактування тих чи інших дій та подій, які мали місце чи могли б мати місце, трактування юридичних понять та юридичної кваліфікації предмета спору. Таким чином, процес доказування - це цілий комплекс різноманітних дій, суть яких завжди фокусується на предметі доказування.

У процесуальній діяльності з розгляду цивільних, господарських чи адміністративних справ докази, які одержані з порушенням порядку, встановленого законом, суд не сприймає як докази (ч. 1 ст. 59 ЦПК, ч. 2 ст. 34 ГПК). При цьому доказування не може ґрунтуватися на припущеннях (ч. 4 ст. 60 ЦПК, ч. 1 ст. 70 КАС).

Водночас законодавець включив до всіх процесуальних кодексів доказові презумпції та процесуальні фікції, які є неодмінними складовими процесу доказування. Так, під доказовими презумпціями ми розуміємо логічні припущення, які завжди мають місце щодо існування чи неіснування конкретного юридично значимого факту. Як зазначає А.В. Федотов зазначає, доказові презумпції - це підтвердження ймовірності чи конвенційно-достовірного існування факту, пов'язаного причинно-наслідковим або етичним зв'язком з іншим, достовірно встановленим фактом. Отже, інститут доказових презумпцій має місце в кожній процесуальній галузі права, оскільки доказові презумпції є невід'ємною частиною судового доказування.

Однак процесуальні фікції «розкривають суть фікцій у матеріальному праві, вони є їх прикладним легалізованим провадженням».

Д.Д. Луспеник зазначає, що під процесуальною фікцією розуміють використання з певною метою положень, які не відповідають дійсності. У процесуальному праві за умови доведення певного фактичного складу свідомо недостовірний факт вважається існуючим і породжує юридичні наслідки.

Таким чином, під час визначення предмета доказування в усіх без винятку процесуальних галузях права мають місце одні й ті ж проблемні питання: а) які конкретно питання підлягають доказуванню? Яка їх кількість? б) які докази є наявними, а які потрібно зібрати та в який спосіб? Чи будуть при цьому такі докази відносними та належними? в) який обсяг доказів буде достатнім для доказування кожного юридичного факту? г) Які наслідки очікуються під час виконання всіх дій по кожному юридично значущому факту? д) чи може вся сукупність процесуальних наслідків, отриманих протягом усього процесу доказування, призвести до остаточного, але позитивного висновку у справі?

Таким чином, підходи до визначення понять доказів та доказування, їх суб'єктів, процесу доказування в усіх процесуальних галузях права є ідентичними. Доказування є міжгалузевим інститутом, який існує в межах усіх процесуальних галузей права.

KuryloMykola. Procedures of evidence in civil, economic and administrative legal proceedings, comparatively- legal investigation

In this article the author has analyzed the peculiarities of these sequence of investigation of the circumstances in a case as the demonstration of unity and distinction in the conceptual framework of evidential law and its implementation in civil, economic and administrative legal proceedings.

The researcher has mentioned that the normative assignment of forensic evidence as the actual data by means of which the court establishes the presence or absence of the necessary circumstances in a case, are traditional for the legal system in the post-reform period and for the experience of codification of domestic law.

The logical errors of this approach and its contradictions to the rules of giving the evidence and their direct perception have made the constant search for relevant generic phenomenon which is being investigated urgent.

To a large extent the result of scientific investigations has become the comprehension of forensic evidence as the information which is recognized and permitted as evidence only by the court, has a direct connection with the circumstances that have to be determined by the court; and is able to confirm or deny them.

The author has examined the forensic evidence in the unity of its form and content, and has analyzed the legal tradition of the regulatory activity of the exhaustive means of evidence in civil, economic and administrative legal proceedings.

The regulations about the very extensive components of all means of evidence provided by the law have been grounded;

as well as the inability of checking the information concerning its conformity with the true circumstances before the beginning of legal proceedings owing to the procedural form.

The paper has analyzed the rules of appliance and admissibility of evidence in terms of their importance in order to use only the necessary and sufficient evidence.

When evaluating the other elements of the concept of evidence the author has taken into account the quintessence of the modern model of the disputable proceedings which requires the separation of functions among the different participants of the trial.

It has been proved that in the burden of proof as

a

complex phenomenon the disputable principle as a basis for such model is clearly seen. The reasons for the release from evidence have been analyzed in this article.

The author has examined the nature of evidence vested in the legislation and the procedure of the investigation. The specific content, proper sequence in investigation and the procedural form are the criteria for the differentiation of judicial evidence.

Assessing the stories of the latest codification of civil procedural legislation the researcher has been critical towards the exclusion of explanations of the parties from among the means of evidence.

The proposal to exclude the electronic documents from a number of written evidence because of their inaccessibility to direct human perception and lack of inspection criteria, order and procedure of investigation has been supported in this paper.

Keywords: evidence (proof), evidence-based activity, means of evidence, the reasons for the release from evidence, the burden of proof.